

роверова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юнити-Дана, Единство, 2003. – 439 с.

13. Outlook For Yugoslavia: National intelligence estimate. NIE 15-61, 23 May 1961 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL:http://www.dni.gov/nic/PDF_GIF_declass_support/yugoslavia/Pub19_NIE_15-61.pdf

14. Павлов В. С. Югославия в сфере геополитических интересов США в 60-х –70-х гг. XX века / В. С. Павлов, Е. О. Пашинцева // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. – 2010. – № 4 (1). – С. 187-193.

15. Report on Yugoslav-American relations fourteen months after President Richard Nixon's assumption of office. April 13, 1970 / Yugoslav Archives, Fond 507, File. IX, Subject 109-V 1970 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL:http://www.wilsoncenter.org/index.cfm?topic_id=1409&fuseaction=va2.document&identifier=82E5BCBF-B684

16. Resolution 753 (1992) of 18 May 1992 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:[http://www.un.org/ga/saerch/view_doc.asp?symbol=S/RES/753\(1992\)&http://www.un.org/en/sc/documents/resolutions/1992.shtml&lang=E](http://www.un.org/ga/saerch/view_doc.asp?symbol=S/RES/753(1992)&http://www.un.org/en/sc/documents/resolutions/1992.shtml&lang=E)

17. Resolution 754 (1992) of 18 May 1992 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.un.org/ga/saerch/view_doc.asp?symbol=S/RES/754\(1992\) &http://www.un.org/en/sc/documents/resolutions/1992.shtml&lang=E](http://www.un.org/ga/saerch/view_doc.asp?symbol=S/RES/754(1992)&http://www.un.org/en/sc/documents/resolutions/1992.shtml&lang=E)

18. Resolution 755 (1992) of 20 May 1992 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:[http://www.un.org/ga/saerch/view_doc.asp?symbol=S/RES/755\(1992\)&http://www.un.org/en/sc/documents/resolutions/1992.shtml&lang=E](http://www.un.org/ga/saerch/view_doc.asp?symbol=S/RES/755(1992)&http://www.un.org/en/sc/documents/resolutions/1992.shtml&lang=E)

19. Resolution 757 (1992) of 30 May 1992 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:[http://www.un.org/ga/saerch/view_doc.asp?symbol=S/RES/757\(1992\)&http://www.un.org/en/sc/documents/resolutions/1992.shtml&lang=E](http://www.un.org/ga/saerch/view_doc.asp?symbol=S/RES/757(1992)&http://www.un.org/en/sc/documents/resolutions/1992.shtml&lang=E)

20. Resolution 777 (1992) of 19 September 1992 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/777\(1992\) \)&http://www.un.org/en/sc/documents/resolutions/1992.shtml&lang=E](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/777(1992)&http://www.un.org/en/sc/documents/resolutions/1992.shtml&lang=E)

21. Рудич Ф. Балканська криза: геополітичний вимір / Фелікс Рудич // Віче. – 2000. – № 10. – С. 145-157.

22. Симич П. Гражданская война в Югославии. Причины и последствия / Предраг Симич // Международная жизнь. – 1993. – № 7. – С. 74-83.

23. Telegram From the Embassy in Yugoslavia to the Department of State Belgrade, September 3, 1961/Department of State, Central Files, 396. 1 – BE/9 – 361 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:URL:www.state.gov/r/pa/ho/frus/kennedyjfxvi/63673.htm

24. Telegram From the Embassy in Yugoslavia to the Department of State September 29, 1961/ Department of State, Central Files, 396. 1 – BE/9 – 2961 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:URL:www.state.gov/r/pa/ho/frus/kennedyjfxvi/63673.htm

25. «Face-to-Face, Nixon-Kennedy». Vice President Richard M. Nixon and Senator John F. Kennedy Fourth Joint Television-Radio Broadcast [Електронний ресурс]. – Режим доступу:URL:<http://www.jfklibrary.org/Historical+Resources/Archives/Reference+Desk/Speeches/JFK/JFK+Pre-Pres/>

26. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / Самюэль Хантингтон. – М. : ООО «Издательство АСТ», 2003. – 603 с.

УДК 327.82 (470)

О. Ю. Кондратенко

ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ ДОКТРИНИ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ У 1991-1996 рр.

Піднімається питання формування російської зовнішньої політики у перші роки постбіполярного світу. Зокрема акцентується увага на становленні та еволюції зовнішньополітичної доктрини Росії від прозахідної одновекторності до багатовекторних напрямів у бік країн Східної Європи, АТР, країн третього світу тощо.

Ключові слова: Російська Федерація, зовнішня політика, вектори зовнішньої політики, зовнішньополітична доктрина.

Поднимается вопрос формирование российской внешней политики в первые годы постбиполярного мира. В частности акцентируется внимание на становлении та эволюции внешнеполитической доктрины России от прозападной одновекторности к

Ключевые слова: Российская Федерация, внешняя политика, векторы внешней политики, внешнеполитическая доктрина.

The question of forming of the Russian foreign policy is affected in the first years of the post-bipolar world. In particular attention is accented on becoming and evolution of foreign-policy doctrine of Russia from pro-western onevectorial to multivectorial directions toward the countries of Eastern Europe, APR, countries of the third world and others like that.

Keywords: Russian Federation, foreign policy, foreign policy vectors, foreign policy doctrine.

Актуальність даної теми зростає по мірі активізації російського впливу на світові процеси. У зв'язку з цим зовнішня політика Російської Федерації (далі РФ) стала об'єктом наукової уваги представників різних гуманітарних напрямів. Цілком логічним виглядає те, що більшість досліджень з цього питання представлено російськими істориками, політологами, соціологами тощо. Нажаль подібна проблематика недостатньо розроблена вітчизняними науковцями. Останні здебільшого торкаються зазначеної теми при вивченні «українського питання» у зовнішній політиці великих держав, або ж у контексті двосторонніх відносин з РФ. Зокрема російська зовнішньополітична думка репрезентована такими науковцями як А. Богатуров [1, 2], Я. Пляйс [14; 15], С. Рогов [16], Д. Тренін [22], Т. Шаклеїна [23] тощо. В Україні питання зовнішньої політики північного сусіда піднімають Л. Коврик-Токар [9], А. Луценко [10], О. Шевчук [24] та ін. Об'єктом окремої уваги дана тематика представлена і серед Західних вчених, зокрема американців Л. Айхари [21], Д. Гудбі [6], Е. Качинса [8]. Сучасні підходи зазначених авторів здебільшого відзначаються двома ключовими аспектами у тому розумінні, що російська зовнішня політика розглядається або у палітрі міжнародних зв'язків та глобалізаційних процесів або ж здійснюється аналіз російських зовнішньополітичних/геополітичних доктрин та проблем їх реалізації.

Загалом обраний період можна вважати етапом становлення багатопольярної світової системи в якій поряд з низкою центрів міжнародного впливу першість належить США як єдиній наддержаві. Розпад СРСР ознаменував зникнення одного із полюсів проектування сили, що тим самим кардинально змінило міжнародну ситуацію у глобальному масштабі. При всьому постбіполярний світ не став стабільнішим, оскільки відрізняється виразною множинністю конфліктів, а людство зіткнулося з низкою нових викликів сучасності в умовах прискорення глобалізаційних процесів. З наростанням асиметричності міжнародних відносин Росія залишається співмірною за ядерним потенціалом державою поряд зі США. Не помилимося коли відзначимо, що це поки єдина сфера, де Москва на рівних може конкурувати з Вашингтоном. Проте і ядерна зброя, не дивлячись на збереження ролі сили у сучасних міжнародних відносинах все більше втрачає статус політичного аргументу та засобу відстоювання своїх інтересів.

В цілому події 1991 р. стали знаковими для міжнародної політики і були пов'язані не лише зі зникненням однієї з наддержав як глобального світового центру та зміною балансу сил, але й ознаменували початок нової моделі міждержавних відносин. Утім остання, що прийшла на зміну Ялтинсько-потсдамській (біполярній) системі, досі не отримала однозначного формулювання та змістового наповнення. Поясненням цьому є розмаїття термінології, як то: «однополярність», «американоцентризм», «багатопольярність», «півтораполярність», «нова біполярність» тощо. Відштовхуючись від останнього, у рамках статті та поставленої мети намагатимемося дослідити, як саме вплинула нова міжнародна модель на формування російської зовнішньополітичної доктрини.

При цьому ставимо перед собою наступні завдання:

- з'ясувати суніть російської зовнішньополітичної доктрини першої пол. 90-х рр. ;
- коротко висвітлити відносин РФ з країнами Заходу;
- окреслити вектор відносин Росії з країнами пострадянського простору;
- розкрити основну суть російських стосунків з країнами Центрально-Східної Європи.

Отже відомо, що з розпадом СРСР Росія виступила його правонаступницею – зайнявши місце в РБ ООН та закріпивши статус великої ядерної держави. Шляхи формування та побудова нової зовнішньополітичної концепції РФ відбувалися в нових геополітичних умовах, які склалися після холодної війни. Таким чином, першочерговим завданням російського політикуму був поспішний пошук відповіді на питання щодо місця нової держави на міжнародній арені. У ході реалізації концепції російської зовнішньополітичної доктрини у 90-ті рр. було вироблено три пріоритетні вектори проектування впливу на світові процеси. Так першочерговою метою

для нової Росії було встановлення тісних відносин з країнами Заходу, передусім зі США, з тим щоби заручитися їх підтримкою у процесі інтеграції до європейських демократичних інституцій. Не менш важливим було завдання формування прагматичних стосунків із пострадянськими країнами з метою створення своєрідного геополітичного поясу дружби. Третім пріоритетом стало налагодження стосунків з країнами Центрально-Східної Європи після «втрати братнього сусідства» та відмежування Росії новими незалежними державами. Відносини з колишніми союзниками у холодній війні Росії довелося будувати практично з нуля.

Своєрідна ілюзорність у політичних колах призвела до того, що в Росії до кінця 90-х рр. не було вироблено механізму формування єдиної зовнішньополітичної стратегії. Як відомо існувало дві суперечливі групи інтересів з власним баченням зовнішньої політики РФ: перша з них, представлена консервативними елітами відстоювала ідею продовження конфронтації із Заходом та встановлення російського контролю на теренах СНД; друга група, яку склали представники молодшої генерації політиків-демократів, виступала за пристосування до нових реалій міжнародної політики і, відповідно, налагодження стосунків з провідними демократичними країнами.

Можна припустити, що у ході протиставлення на певний час перевагу отримала друга група інтересів, трансформованих у так звану «доктрину американоцентризму» – більш відому як «доктрина Козирєва». Назву останньої вважаємо неофіційною, оскільки сам термін був введений в науковий обіг російськими політологами для означення квінтесенції позицій тогочасного російського зовнішньополітичного відомства очолюваного А. Козирєвим. Останній став очільником МЗС РФ ще 1990 р., згодом плекав ідею прискореної інтеграції Росії до західних інституцій таких як ЄС, НАТО, РЄ. Одним із перших завдань була побудова демократії в Росії за західним зразком, пріоритетом у своїх відносинах Росія визначала США та створений у 1992 р. Європейський Союз. У зв'язку з цим початок 90-х рр. відзначився для зовнішньої політики РФ утвердженням т. зв. американоцентризму, примітного «обережним зближенням» між спадкоємицею СРСР і Сполученими Штатами, більше відомим як «квасісоюз». В цілому з розпадом СРСР, на думку російських політологів, на період у п'ять-шість років у світі встановилась так звана півтораполярність, котра характерна збереженням біполярних відносин між США і Росією у військово-політичній сфері при явній перевазі Сполучених Штатів по більшості показників військової могутності. Загалом 90-ті рр. стали тим періодом коли на уламках біполярності почала формуватися нова світова система у якій першість належала США як єдиній наддержаві. Саме тому у працях багатьох науковців досить часто фігурує термін «плюралістична однополярність» [17, с.321].

Козирєвська доктрина, підтримана президентом Б. Єльциним, стала фактичним відображенням настроїв демократичних сил, які тільки-но прийшли до влади і розраховували на швидке перетворення Росії з «хворого гіганта» у процвітаючу державу з ринковою економікою. У перші роки новий російський політикум прагнув передусім сподобатися Заходу навіть ціною відмови від низки зовнішньополітичних амбіцій. З іншого боку зовнішньополітична ціль РФ полягала в союзницькій підтримці ініціатив західних країн, прикладом чого стала початкова стадія югославського конфлікту. Як стверджує А. Богатуров: «Відмова Росії підтримати центральний уряд в Белграді проти сепаратистів Хорватії і Словенії була сюрпризом для багатьох західних дипломатів» [1]. Про дружні настрої Росії засвідчують зокрема слова Б. Єльцина під час виступу на сесії РБ ООН 31 січня 1992 р., який зокрема наголошував, що: «...Росія розглядає США й інші країни Заходу не лише як партнерів, але і як союзників» [15]. Свої слова лідер Росії підтвердив і під час свого першого ознайомлювального візиту до США у лютому того ж року. Конкретними кроками зближення стало підписання Декларації про закінчення холодної війни, якою закріплювалися принципи нових взаємовідносин між двома державами. Водночас Декларація виражала прагнення обох сторін не розглядати одна одну у якості потенційних супротивників та зобов'язувала співпрацювати в ім'я утвердження спільних демократичних цінностей [12, с.324]. Документ містив ряд важливих новацій, зокрема про наявність спільних для обох сторін викликів і загроз, що у принципі мало підкреслити довготривалість російсько-американського зближення, а також співпрацю Росії з НАТО [3, с.226]. Підтвердженням ідеї такого союзництва також є доволі дивна ідея злиття військових структур СНД і НАТО [12, с.721]. У квітні 1992 р. Росія була прийнята до Міжнародного валютного фонду та Світового банку хоча обіцяної повномасштабної фінансової допомоги від цих організацій так і не отримала. Наступним важливим етапом потепління відносин між США і РФ було їх зближення у липні 1992 р., коли набула чинності домовленість про надання сторонам найбільшого сприяння, оформлена у «Хартії російсько-американського партнерства і дружби». США висловили обіцянку сприяти Росії у проведенні реформ її економіки з метою формування вільного ринку та інтеграції РФ у глобальну економіку. Водночас Вашингтон пообіцяв Росії допомогу у створенні привабливого

інвестиційного клімату шляхом удосконалення законодавства у сфері оподаткування, власності й контрактного права, а також у сфері прав інтелектуальної власності. Важливим моментом Хартії було окреслення двостороннього сприяння по налагодженню контактів між громадянами та різними громадськими організаціями двох держав [3, с.435-437].

При всьому зауважимо, що на наш погляд російські демократи не створили чогось виключно нового, оскільки дана доктрина була по-суті інерційним продовженням горбачовського зовнішньополітичного мислення кінця 80-х рр. результатом якого стала відмова СРСР від глобального протистояння та початок зближення із Заходом. Більше того, слабкість позицій А. Козирєва, який будь-що намагався зробити своє бачення зовнішньої політики Росії офіційним, була очевидною. Останнє не відкидали зокрема і представники американської дипломатичної еліти. Приміром, тодішній перший заступник держсекретаря США С. Телбот у своїх спогадах відзначав, що: «Найбільш вразливим із міністрів Б. Єльцина був саме А. Козирєв, оскільки він представляв обличчя і голос тієї Росії, яка прагнула стати частиною Заходу» [18, с. 404]. Підтвердженням тому стало те, що А. Козирєв під час приватної розмови у ході офіційного візиту державного секретаря США У. Крістофера намагаючись заручитися підтримкою останнього істерично натякав, що у протилежному випадку його місце може посісти менш лояльна до Заходу людина. Водночас очільник МЗС уникав публічних обговорень дипломатичних питань під час цієї зустрічі зі своїм оточенням, що слугувало відсутності альтернатив вирішення ряду проблем [18, с.404]. Така ситуація автоматично перетворювала російський дипломатичний бомонд на заручників настрою свого міністра.

Можна припустити, що компенсація втрати статусу наддержави мала відбуватися шляхом поступового домагання визнання рівноправності хоча б окремих позицій РФ та США, оскільки ідея існування єдиної наддержави згідно цієї доктрини категорично заперечувалася. Одним із перших таку думку виразив Б. Єльцин, логічно погоджуючи її із зовнішньополітичною інституцією. Саме тому в основу козирєвського «американоцентризму» було покладено тезу про якомога швидше входження РФ до демократичного клубу на умовах рівності зі збереженням при цьому власного обличчя. Світ певною мірою асоціював нову Росію з СРСР і вважав її повноправною спадкоємицею СРСР, оскільки: по-перше, керівництво Росії зобов'язувалося виконувати всі попередні міжнародні договори укладені СРСР; по-друге, Росія замінила СРСР у Раді Безпеки ООН.

Прозахідна позиція Москви призвела фактично до формування одновекторної стратегії зовнішньої політики. Одним із перших документів, який регламентував реалізацію концепції зовнішньої політики РФ, були доволі амбіційні «Основи концепції зовнішньої політики Російської Федерації», прийняті 23 квітня 1993 р. Тут у контексті змісту зовнішньої політики Росії йшлося про участь держави у формуванні нового світопорядку на тлі глобальних викликів і загроз [11]. Таким чином, попри масштабну соціально-економічну кризу початку 90-х рр. Росія зробила рішучу заяву про претензії на зовнішню політику великої держави. Настрої нової еліти із загостренням російських соціально-економічних проблем початку 90-х рр. чи не найкраще ілюструє відомий вислів «Запад нам поможет». Тому метою зовнішньополітичної концепції стало прагнення не допустити чергового витка конфронтації із Заходом з тим щоб: по-перше, мати доступ до новітніх технологій, фінансових ресурсів та світових ринків; по-друге, залучити інвестиції провідних країн задля сприяння відбудові національної економіки.

Все ж значна частина тодішніх експертів у ході політичного дискурсу дотримувалася тієї думки, що Росія не в змозі претендувати на роль бодай регіонального лідера за умов низької конкурентоспроможності економіки. Саме криза викликала гучні заяви про міжнародну підтримку західними демократичними та фінансовими структурами (МВФ, ВБ) російських економічних реформ [12, с.721]. Із частковим позбавленням на початку 90-х рр. стереотипів агресивної імперії зла, імідж Росії у світі був цілком позитивним, останньому також сприяла відсутність безпосередніх ворогів. Хотілося вірити в те, що активно співпрацею у військовій сфері Росії та США закладали основи стратегічної стабільності. Проте з наростанням асиметрії у відносинах із Заходом, першим дзвіночком якої стала розробка плану розширення НАТО на Схід, ілюзії про всебічну допомогу швидко розвіялися, а доктрина «американоцентризму» почала давати збій з цілковитою втратою у подальшому своєї популярності [12, с.722]. До цього додалася й та особливість, що не всі політичні кола одностайно сприймали прозахідну зовнішньополітичну доктрину. Перший серйозний шквал критики був зумовлений невдалими реформаторськими заходами демократів. Загалом нова політична еліта переоцінила можливості солідарності із Заходом, а російському суспільству поки що складно було змиритися з новою роллю Росії – поборниці зовнішньополітичних інтересів вчорашнього ворога.

Окремо варто наголосити на тому, що одним із першочергових завдань для РФ була співпраця зі США у сфері контролю над ядерними озброєннями. Зокрема під час офіційного візиту прези-

дента Росії до США у червні 1992 р. було визначено ряд пріоритетних дій щодо зброї масового знищення і глобальної системи безпеки в якій одна із провідних ролей належала Росії. Результатом зустрічі стало підписання низки документів з питань, котрі *de-jure* підтверджували наміри розширення подальшої співпраці сторін. При всьому у політичних еліт як Росії так і США досі зберігався комплекс недовіри, оскільки в згаданій «Хартії російсько-американського партнерства і дружби» зовсім нічого не йшлося про союз партнерів, а слово партнерство практично не вживалося. Більше того у преамбулі документу було виписано своєрідний «кодекс поведінки» для Росії, якого вона мала притримуватися під час проведення внутрішніх перетворень для підготовки до повноцінного партнерства із Заходом. Останнє свідчить про те, що сторони не бажали форсувати події. Певним позитивом стало покращення торгово-економічних відносин між сторонами після вступу в силу домовленості про надання так званого режиму найбільшого сприяння, утім це не означало повного скасування поправки Джексона-Веніка і Росії надавалося право такого режиму на рік з подальшим продовженням [13].

Конкретними кроками щодо ядерного роззброєння стало підписання у січні 1993 р. Договору відносно подальшого скорочення стратегічних наступальних озброєнь (СНО-2) до 35000 боезарядів для кожної зі сторін. Проте й тут не вдалося уникнути певних ускладнень, оскільки Договір набував чинності лише у 2000 р. після ратифікації СНО-1 Україною, Білоруссю і Казахстаном. Ратифікацію договору СНО-1 ці три держави ухвалили у своїх парламентах у грудні 1994 р. Також договір був ратифікований у 1996 р. – Конгресом США та у 1997 р. – Держдумою РФ [18, с.360].

Парламентські вибори грудня 1993 та 1995 рр. призвели до поразки демократичних і перемоги націоналістичних та лівих/антизахідних сил, відобразили явну втрату популярності нового внутрішньо- і зовнішньополітичного курсу [4, 5]. В умовах поглиблення масштабної кризи давалися взнаки й інші деструктивні процеси. Приміром, на початку 90-х рр. опозицію новій зовнішньополітичній доктрині склали представники ВПК, які вимагали посиленої уваги з боку держави. Таким чином, збройні сили РФ продовжували залишалися групою тиску у формуванні зовнішньої політики та своєрідним аргументом відстоювання національних інтересів. Одним із пояснень цього може виступати чинник залишкової інерції гонки озброєнь холодної війни, котра щойно завершилася. Доктрині «американоцентризму», як і у свій час горбачовському зовнішньополітичному мисленню, суперечила позиція військових, основним завданням яких бачилося зміцнення армії для відсічі імовірної агресії з боку НАТО чи іншого уявного супротивника. Подібний стан речей передбачав повернення до політики конфронтації (хоча й без розгортання масштабного конфлікту – *О. К.*) та відновлення/пошуку нового образу ворога. Така «ура-патріотична» позиція сформувалася здебільшого унаслідок реформування (скорочення) армії, що у свою чергу загрожувало зростанню числа безробітних за рахунок працівників ВПК.

Окрім того наростав активний тиск з боку провінційних еліт та російської діаспори в колишніх союзних республіках. Як у суспільстві в цілому, так і серед представників політичної еліти все більше фігурувала думка про те, що Захід не зацікавлений у відродженні сильної Росії, в міру того, як зовнішньополітичний курс її ставав все більш вразливим. До того ж переважна однонаправленість зовнішньої політики у значній мірі призвела до втрати Росією на певний час східного вектору співпраці, у тому числі з такими провідними світовими центрами як АСЕАН, Китай, Індія, Південна Корея тощо. Напередодні президентських виборів 1996 р. Б. Єльцин призначив міністром закордонних справ досвідченого політика-державника і вченого Є. Примакова, одним із головних завдань якого було коригування зовнішньополітичної доктрини РФ. Перевагою нового міністра стало те, що він запропонував відмовитися від двох постулатів свого попередника – ролі «молодшого брата» Росії у відносинах із Заходом та одновекторності її зовнішньої політики. Серед власних ініціатив Є. Примакова варто виділити неприйнятність розширення НАТО за рахунок країн колишнього ОВД (що загрожувало у свою чергу наближенням Альянсу безпосередньо до кордонів Росії – *О. К.*) та ідея реалізації інтеграційних процесів СНД на різних швидкостях, в залежності від готовності членів організації до поглибленого рівня співпраці [12, с.722-732].

Наступним серед головних пріоритетів у реалізації зовнішньополітичної доктрини цього періоду стало налагодження Росією дружніх відносин з країнами колишнього СРСР як сферою її життєво-важливих інтересів. Таким чином Росія виразила особливі права на територію простру колишнього СРСР та роль регіонального гаранта безпеки. Остання зокрема була виписано у згаданих «Основах концепції зовнішньої політики Російської Федерації». З розпадом СРСР наростали суперечності у відносинах Росії з пострадянськими країнами у контексті проблем розділу майна, питання кордонів, сплати боргів, особливо гостро стояло питання російської діаспори розміщеної по всій території колишнього СРСР. Постсоюзні республіки наряду з повномасштабною співпрацею з Росією віддавали пріоритет зміцненню суверенітету, були стурбовані власною

національною безпекою і шукали захисту в різних регіональних вимірах. Вже у 1992 р. Росія змушена була корегувати свою зовнішньополітичну доктрину щодо пострадянських країн у відповідності до заяв про своє прагнення приймати участь у формуванні нового світового порядку. Будь-які спроби посилити вплив Росії на пострадянський простір розцінювався на Заході як прояв неоімперських амбіцій. Тому головною метою Росії була відмова від своїх традицій у зовнішній політиці задля максимальної реалізації політики добросусідства, кінцевим результатом якої б стало формування лояльного поясу країн за рахунок пострадянського простору. У концепції проекту зовнішньої політики, підготованої наприкінці 1992 р. пріоритетне місце у зовнішніх відносинах відводилося саме пострадянському простору як «зоні виключного впливу» Росії. Невдовзі А. Козирев відзначав перші успіхи динамізму в цьому напрямі, якими стали угоди про єдину оборону, єдиний військово-стратегічний простір та формування системи соціально-економічних зв'язків. Чергову сторінку відносин Росії з пострадянськими країнами відкрив Указ Президента «Стратегічний курс Росії з державами-учасниками СНД» 14 вересня 1995 р. Дана директива як безпосереднє вираження змісту національних інтересів РФ на території Співдружності у економічній, військово-політичній, гуманітарній та безпековій сферах, наголошувала передусім на збереженні цілісності простору СНД. Разом з тим, документ в основу якого на перший погляд покладено баланс взаємних компромісів, передає суть пріоритетів відносин з цими країнами як особливою зоною інтересів Росії, головною ціллю політики якої було подальше формування наднаціонального об'єднання під егідою РФ [20].

Певною мірою результатом даного курсу для Росії можна вважати створення СНД від грудня 1991 р. та утворення на його теренах різних інтеграційних утворень на кшталт Митного союзу, ЄврАзЕС, ЄЄП, Євразійського Союзу тощо. Проте варто відзначити, що аморфність даних утворень була очевидною, передусім за відсутності механізмів реалізації створення єдиного економічного простору у межах СНД. Єдиним великим успіхом російської дипломатії цього часу можна вважати початок союзного зближення Росії і Білорусі у квітні 1996 р. Така поглиблена політична і економічна інтеграція двох держав мала покласти початок формування нового наднаціонального утворення як повноцінного суб'єкта міжнародних відносин [19]. Проте відносини Росії з іншим слов'янським побратимом – Україною були далекими від ідеальних, про що свідчили постійні дискусії з приводу розподілу Чорноморського флоту, статусу Криму та міста Севастополь, демаркації міждержавних кордонів, енергетичні суперечності тощо.

Третій важливий вектор російської зовнішньої політики був спрямований на збереження дружніх відносини з країнами так званого другого поясу – передусім з Центрально-Східною Європою, а також рядом країн Азії і Африки. Про важливість збереження стратегічних стосунків з країнами цієї групи неодноразово заявляло російське керівництво. Утім східноєвропейські країни звільнившись від багаторічного комуністичного ярма швидко віддали перевагу співпраці із Західною Європою та США, а також інтеграції до євроатлантичних структур. При всьому Росія не змогла запропонувати цим країнам більш привабливу ініціативу щоб перешкодити або хоча б якось відтермінувати вступ колишніх членів ОВД до НАТО в якому остання продовжує вбачати загрозу власній національній безпеці. В силу того, що досі свіжими були у народній пам'яті Угорські та Чехословацькі події, співпраця цих країн з Росією початку 90-х рр. була зведена практично до мінімуму. У лютому 1994 р., коли відбулася інтервенція НАТО до Боснії, як на міжнародній арені так і в Росії розгорнулася критика відносно бездіяльності Б. Єльцина і А. Козирева. Проте хоч якось сприяти врегулюванню «балканської кризи» за тодішньої міжнародної ситуації Росія не могла. Така відсутність елементарних важелів впливу у РФ на жодну зі сторін пояснюється: по-перше, слабкістю власне одновекторного зовнішньополітичного курсу, по-друге «зв'язавши руки» зобов'язаннями перед США Москва звузила собі поле для дипломатичного маневру.

Намагання компенсувати «втрату Сходу» за рахунок налагодження стосунків з Іраном, також не принесли Москві очікуваного результату. Більше того, у Росії значно погіршилися відносини з традиційними союзниками СРСР на Близькому Сході, як то: Ірак, Сирія та Лівія. У зв'язку з такою ситуацією вже з 1994 р. Б. Єльцин все більше схилився до пошуку альтернативи одностороннім поступкам, відкидаючи при цьому ідею вступу до «західного клубу».

Майже повністю була згорнута співпраця Росії з країнами «третього світу» здебільшого за рахунок переваги західного вектору зовнішньої політики, а також у зв'язку з відсутністю у РФ достатніх ресурсів на збереження там своєї присутності. Крім того, Росія вимушена була піти на згортання своєї політики в цих країнах з тим щоб уникнути непотрібного суперництва із Заходом, який також мав свої інтереси в цьому мегареґіоні.

Додамо й те, що вище керівництво засудивши та заборонивши «розбазарювання національного майна», розпочало більшою мірою процес облаштування російського життя. Колишні азійські, африканські та латиноамериканські брати по соцтабору були здивовані та-

ким різким зовнішньополітичним поворотом Росії котра тепер виступала за виплату їй боргів та закликала слідувати своєму прикладу «скинення комуністичного тягарю минулого». У результаті ці країни досить швидко згорнули колишні масштаби співпраці з Москвою. Компенсувати «втрату третього світу» Москва намагалася за рахунок економічного проникнення в країни, що розвиваються, здебільшого за рахунок постачання зброї [7].

Окремо варто відзначити динаміку інтересів Росії на Близькому Сході. У першій половині 90-х рр. Москва активно намагалася налагодити більш тісні відносини з Ізраїлем як найближчим партнером США у регіоні. Утім Ізраїль уникав прямих партнерських стосунків з Росією, обмежившись співпрацею з окремими угрупованнями патріотичних сил Росії різних напрямів [7]. Також з 1992 р. у російській дипломатії проявилось бажання поновити свої втрачені позиції на Сході у зв'язку зі зростанням на міжнародній арені політичної ролі АТР. Саме тому А. Козирев періодично почав заявляти про те, що Росія не повинна орієнтуватися виключно на Захід, а йти туди де у неї існують свої інтереси. Після цього, як стверджують політологи, Росія спрямувала свої зовнішньополітичні вектори спочатку на Північ та Південь, а зрештою й на Схід. При всьому еволюція російської доктрини зовнішньої політики відбувалася тоді досить повільно та перебувала в зародковій стадії і основним її завданням поки що була трансформація сутності багатовекторності у відповідності до нових викликів постбіполярного світу. Більше того на шляху реалізації ключових моментів російської зовнішньополітичної доктрини поставив ряд перешкод, однією з яких стала Перша чеченська війна 1994-1996 рр. [14].

Таким чином після краху біполярної структури міжнародних відносин Росія залишалася однією з великих держав, проте не мала такого міжнародного впливу як це було за часів СРСР. З розпадом останнього РФ хоча й успадкувала 75% його території, утім втратила значний соціально-економічний потенціал, а її зовнішньополітичні ресурси були обмеженішими. Для повноцінного партнерства/суперництва зі США у РФ не вистачало достатніх політичних та економічних аргументів, що і змусило її погодитися на роль «молодшого брата». Прагнення попри все зробити західний вектор своєї зовнішньої політики провідним часто відбувалося за рахунок збитків інтересам у інших напрямках. Намагання РФ перешкоджати розширенню НАТО на Схід та домінувати на пострадянському просторі розцінювалися в світі як кроки до відновлення імперії, що тим самим гальмувало російське зближення із Заходом. Завищені очікування від останнього досить швидко призвели до втрати популярності та згорання політики американоцентризму. Такий стан речей сприяв оптимізації та побудові більш прагматичного зовнішньополітичного курсу Росії.

В цілому подальшими перспективами розвитку досліджень у цьому напрямі може стати з'ясування тенденцій участі Росії у процесі трансформації світової системи та її впливу на хід світового розвитку у постбіполярний період.

Бібліографічні посилання:

1. **Богатуров А. Д.** Три покоління внешнеполитических доктрин России / А. Д. Богатуров [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://intertrends.ru/current_issue.htm
2. **Богатуров А. Д.** Плюралистическая однополярность и интересы России / А. Д. Богатуров // Свободная мысль. – 1996. - №2. – С. 25-36.
3. Внешняя политика России: Сб. документов. 1990–1992 / Под. ред. А. С. Чернышева. – М. : Междунар. отношения, 1996. – 608 с.
4. Выборы в Государственную думу (1993) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http://ru.wikipedia.org/wiki/Парламентские_выборы_в_России_\(1993\)](http://ru.wikipedia.org/wiki/Парламентские_выборы_в_России_(1993)).
5. Выборы в Государственную думу (1995) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http://ru.wikipedia.org/wiki/Парламентские_выборы_в_России_\(1995\)](http://ru.wikipedia.org/wiki/Парламентские_выборы_в_России_(1995)).
6. **Гудби Д.** Неразделенная Европа. Новая логика мира в американо-российских отношениях / Д. Гудби. – М. : Междунар. отношения, 2000. – 336 с.
7. Интересы и политика России на Ближнем Востоке [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.bvahan.com/ArmenianWay/AW/igor_muradian/east/1.10.html
8. **Качинс Э.** Мощь, демократия и американо-российские отношений / Э. Качинс // Россия: Ближайшее будущее: Сб. статей к десятилетию Московского центра Фонда Карнеги – М., 2004. С. 90-98.
9. **Коврик Л.** Зовнішня політика Російської Федерації в рамках Співдружності Незалежних Держав / Л. Коврик // Науковий вісник ЧНУ: Збірник наукових статей. Історія. Політологічні науки. Міжнародні відносини. – Вип. 229-230. – Чернівці: Рута, 2004. – С. 202–205.
10. **Луценко А. В.** Вплив стратегії «м'якої сили» РФ на зовнішню політику України / А. В. Луценко // Актуальні проблеми міжнародних відносин. (Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка). – К., 2009. – Випуск 85. Частина I. – С. 215-221.

11. **Кортунов С. В.** Концептуальные основы национальной и международной безопасности / С. В. Кортунов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://uchebnik-besplatno.com/>. html
12. **Новиков В. А.** Ресурсы и приоритеты внешней политики Российской Федерации / В. А. Новиков // В кн. : Современные международные отношения и мировая политика: учебник / А. В. Торкунов, И. Г. Тюлин, А. Ю. Мельвиль и др. – М. : Просвещение, 2005. – С. 712 727.
13. Отношения России и США [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://newsruss.ru/doc/index.php/Отношения_России_и_США
14. **Пляйс Я.** Эволюция внешней политики новой России [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.rau.su/observer/N05_96/index.htm
15. **Пляйс Я.** Теория и практика внешней политики современной России / Я. Пляйс [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.rau.su/observer/N10_97/10_05.htm
16. **Рогов С. М.** Россия и США: уроки истории и выводы на будущее / С. М. Рогов // Электронный научный журнал «Россия и Америка в XXI веке». № 1. URL [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.rusus.ru/?act=read&id=15>
17. Системная история международных отношений 1918 2003 / [отв. ред. А. В. Богатуров]. – М. : Междунар. отношения, 2003. Т. 3: События 1945 2003. 720 с.
18. Системная история международных отношений в четырех томах. События и документы. 1918 2003 / Отв. ред. А. Д. Богатуров. М. , 2004. Т. 4: Документы. 1945 2003. – 598 с.
19. Союз Беларуси и России [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_law/2130/2130/СОЮЗ
20. Стратегический курс России с государствами – участниками Содружества Независимых Государств [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.mid.ru/bdomp/ns-osndoc.nsf/>
21. США и Россия: новая парадигма неправительственной дипломатии: российско-американские отношения с точки зрения гражданского общества / [Л. Айхара, Е. А. Бунимович, Б. Кобб, Д. Коллинз]; під ред. Д. В. Макарова, Д. Стюарт. М. : Росспэн, 2006. – 223 с.
22. **Тренин Д. В.** Российская внешняя политика в 1992–2009 годах [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://vestnik-evropy.squarespace.com/all-articles/2011/3/10/19922009.html>
23. **Шаклеина Т. А.** Россия и США в новом мировом порядке. Дискуссии в политико-академических сообществах России и США (1991-2002) / Т. А. Шаклеина. – М.: Институт США и Канады РАН, 2002. – 445 с.
24. **Шевчук О. В.** Китай між США та Росією: геостратегічні відносини / О. В. Шевчук. Миколаїв: ТОВ «Фірма «Іліон», 2008. – 448 с.

УДК 329.8+32.019.51

Л. С. Ковальчук, Н. А. Дубовик

ОСНОВНИ СКЛАДОВІ ІМІДЖУ ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ ТА МЕТОДИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ НА ЕЛЕКТОРАТ

Розглянуто проблеми електорального вибору та методи впливу на результат голосування. Проведено дослідження іміджу політичної партії та його важливої складової – іміджу лідера партії. Розкрито можливості використання політичних технологій в Україні. Зроблено висновок про те, що для досягнення успіху у виборчих компаніях потрібна збалансована робота всієї системи, складовими якої є: програма партії; ефективний імідж партії та її лідерів; результативна діяльність партії, спрямована на досягнення необхідних електоральних результатів.

Ключові слова: електорат, виборчий процес, методи психологічного впливу, імідж політичної партії, імідж політичного лідера, політичні технології, програма партії.

Исследованы проблемы електорального выбора и методы воздействия на итоги голосования. Проведено исследование имиджа политической партии и его важной составляющей – имиджа лидера партии. Показаны возможности использования политических технологий в Украине. Сделан вывод о том, что для достижения успеха избирательных компаний необходима сбалансированная работа всей системы, компонентами которой являются: программа партии; эффективный имидж партии и ее лидеров; результативная деятельность партии, направленная на достижение необходимых электоральных результатов.

Ключевые слова: электорат, избирательный процесс, методы психологического воздействия,

© Л. С. Ковальчук, Н. А. Дубовик, 2012